

1 Inleiding

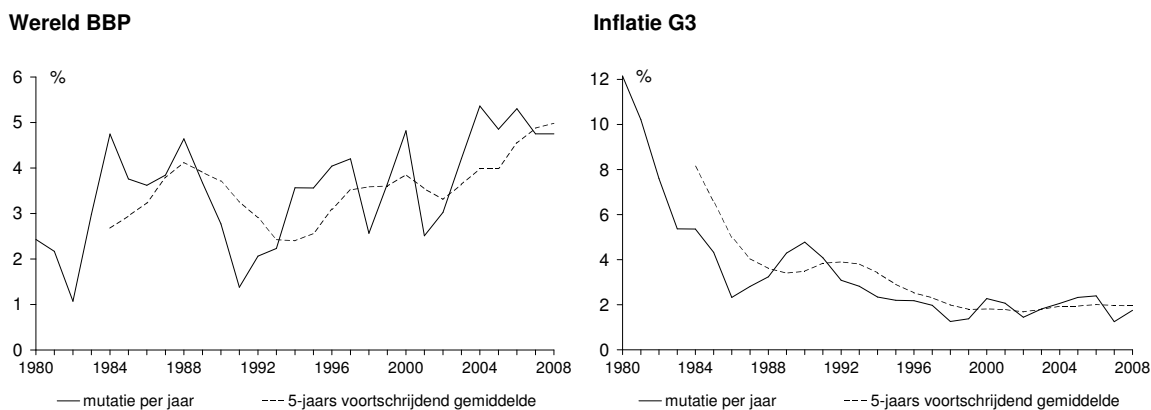
1.1 De wereldeconomie

De mondiale economie presteerde vorig jaar opnieuw uitstekend. De gemiddelde economische groei was hoog, de werkloosheid daalde, de overheidstekorten namen af en de toename van de inflatie was in het licht van de verdere stijging van de olieprijs gematigd. De economische vooruitzichten blijven positief, ook al zal in de Verenigde Staten de afkoeling van de huizenmarkt tijdelijk leiden tot een minder hoge economische groei. In het eurogebied loopt de economische groei dit jaar wat terug als gevolg van restrictief begrotingsbeleid en de appreciatie van de euro. Desondanks blijft ook hier de ontwikkeling gunstig, met een verdere daling van de werkloosheid en een lagere inflatie. Mede door internationale politieke spanningen blijft de ontwikkeling van de olieprijs uiterst onzeker. Vanwege het omvangrijke tekort op de Amerikaanse lopende rekening blijft het risico bestaan dat de dollar in waarde daalt.

De wereldeconomie maakt momenteel een lange periode met hoge economische groei door (figuur 1.1). De gunstige ontwikkeling van de productie gaat bovendien gepaard met gematigde inflatie, ondanks hoge grondstoffenprijzen. Een belangrijke oorzaak van de goede economische resultaten is de integratie van China en de nieuwe EU-lidstaten in de wereldeconomie, waarvan ook de hoogontwikkelde economieën profiteren. Andere oorzaken zijn de opvallend lage kapitaalkosten, monetair beleid gericht op prijsstabiliteit en de versnelling van de arbeidsproductiviteitsstijging in de Verenigde Staten.

Minder positief is de polarisatie in betalingsbalansposities: tegenover een fors tekort op de lopende rekening in de Verenigde Staten staan substantiële overschotten in Azië en de olieproducerende landen.

Figuur 1.1 BBP volumegroei wereld en inflatie G3^a

^a G3: Eurogebied, Verenigde Staten en Japan.

Tabel 1.1	BBP-volume naar regio's, 2004-2008				
	2004	2005	2006	2007	2008
	mutaties per jaar in %				
Verenigde Staten	3,9	3,2	3,3	2¼	2¾
Japan	2,7	1,9	2,2	2¼	2
Eurogebied	2,0	1,4	2,6	2¼	2¼
EU-16	2,4	1,6	2,8	2¼	2¼
Hoogontwikkelde economieën	3,1	2,4	2,9	2¼	2½
Opkomende economieën	7,7	7,3	7,7	7	7
Wereld	5,4	4,9	5,3	4¾	4¾

Verenigde Staten

De Amerikaanse economische groei was met 3,3% vorig jaar opnieuw hoog, ondanks de groeivertraging in de loop van het jaar die verband hield met problemen op de woningmarkt en in de auto-industrie. Huizen zijn minder betaalbaar na de explosieve prijsstijging van de afgelopen jaren en de recente stijging van de hypotheekrente. De correctie op de woningmarkt is nog niet achter de rug en de investeringen in woningen zullen vooralsnog verder afnemen, bij een hooguit zeer beperkte stijging van de huizenprijzen. Door de gematigder groei van de binnenlandse bestedingen zwakt de BBP-groei in 2007 naar verwachting af tot 2¼%. Daarmee is de groei voor het eerst sinds 2003 lager dan de potentiële groei. In 2008 kan de economische groei naar verwachting wat oplopen, doordat de correctie op de woningmarkt dan achter de rug zal zijn, de economische ontwikkeling elders in de wereld gunstig blijft en het Amerikaanse monetaire beleid minder restrictief zal zijn.

Azië

Gedragen door de uitvoer en de bedrijfsinvesteringen hield de gematigde economische groei in Japan vorig jaar aan. De particuliere consumptiegroei bleef echter schraal door de terugval van de nominale loonstijging tot onder de 1%. Dit jaar loopt door de verdere verbetering op de arbeidsmarkt de loonstijging naar verwachting enigszins op. Bovendien verbetert de koopkracht door de daling van de olieprijs; keerzijde van dit laatste is dat hiermee weer dalingen van de consumentenprijs dreigen. De sterkere consumptiegroei compenseert de verwachte lichte terugval in de groei van de uitvoer. De Japanse economische groei blijft in de projectieperiode gematigd.

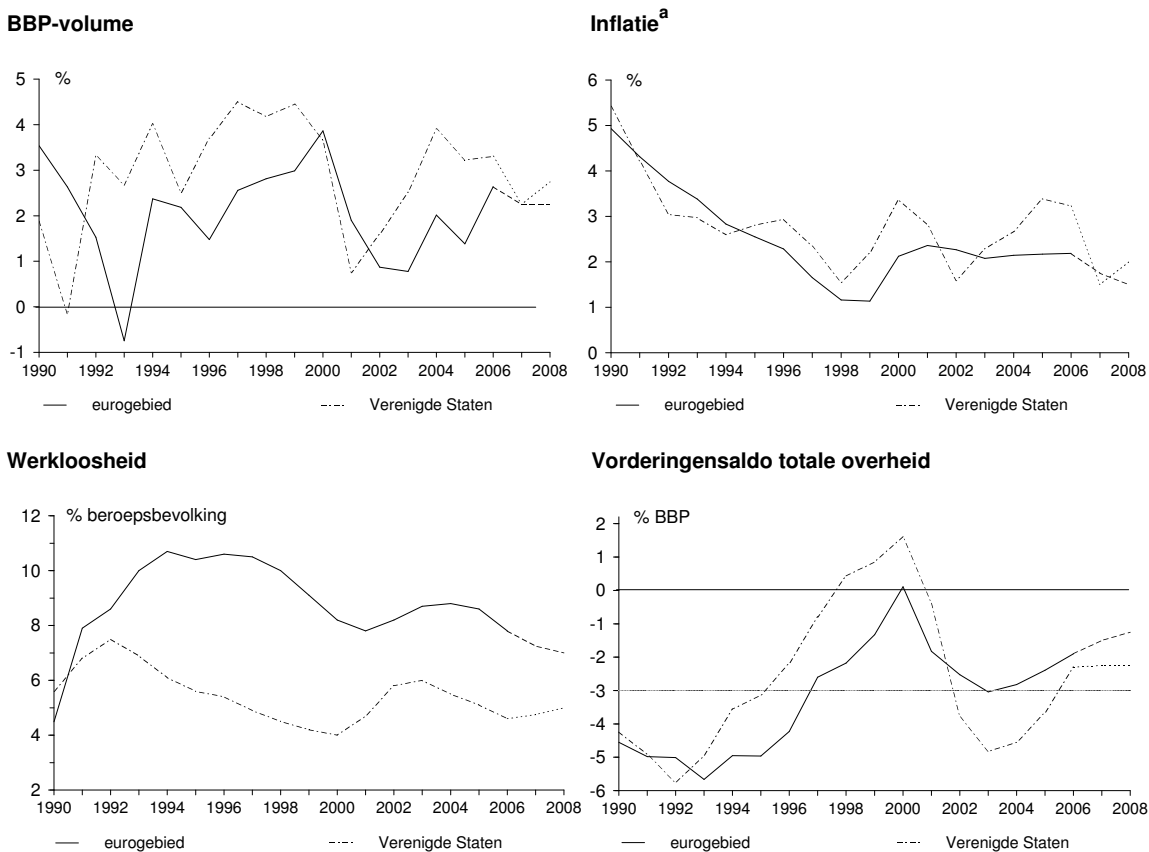
China kende vorig jaar opnieuw een economische groei boven de 10% en overtrof daarmee wederom alle overige regio's. De hoge groei ging gepaard met een toename van het handelsoverschot tot een nieuw recordniveau van 180 mld dollar (6¾% BBP). Door de afvlakking van de Amerikaanse vraag en door investeringsdempende maatregelen valt de Chinese groei in 2007 en 2008 naar verwachting licht terug. In de Aziatische nieuwe industrielanden zal de economische groei dit jaar ook wat verminderen door de afzwakking van de Chinese en Amerikaanse groei.

Eurogebied

In het eurogebied liep de BBP-groei vorig jaar op tot 2,6%, voor het eerst sinds 2000 duidelijk meer dan de potentiële groei. De werkloosheid daalde aanzienlijk. De uitvoergroei liep op door de sterke buitenlandse vraag. De investeringsgroei versnelde fors als reactie op de toenemende bezettingsgraad, de hoge winstgevendheid en de sterke balansposities van bedrijven. De particuliere consumptie kreeg een impuls door de gunstige ontwikkeling op de arbeidsmarkt, maar de groei bleef toch wat timide als gevolg van het negatieve effect van de olieprijsstijging op het beschikbaar inkomen.

De gunstige economische ontwikkeling houdt dit jaar naar verwachting aan. Wel zal de economische groei licht afzwakken, tot 2¼%. Oorzaken zijn het restrictieve begrotingsbeleid in Duitsland en Italië, de afzwakking van de Amerikaanse economische groei en de appreciatie van de euro ten opzichte van de dollar en de yen. Het gemiddelde begrotingstekort van de eurolanden daalt naar verwachting tot 1¼% BBP in 2008, het kleinste tekort sinds 1999. In het eurogebied versnelt de loonstijging als gevolg van de afnemende werkloosheid. Desondanks zwakt de inflatie in de projectieperiode af door de geraamde daling van de olieprijs.

Figuur 1.2 Kernegevens eurogebied en Verenigde Staten, 1990-2008

^a Eurogebied HICP, Verenigde staten CPI.

Tabel 1.2	Internationale kernegegevens, 2004-2008				
	2004	2005	2006	2007	2008
	mutaties per jaar in %				
BBP-volume hoog ontwikkelde economieën	3,1	2,4	2,9	2¼	2½
Consumentenprijs G3 (CPI)	2,1	2,3	2,4	1¼	1½
Wereldhandelsvolume goederen	11,3	7,6	9,1	7¼	8
Wereldhandelsprijs (dollar)	9,2	5,5	5,3	1½	-¾
Industrieproducten (dollar)	6,3	2,4	2,2	2	-1
Grondstoffen excl. energie (dollar, HWWA)	20,6	10,1	26,7	2	-2
Ruwe olie (fob, dollars)	32,5	42,4	19,8	-15½	0
	niveaus				
Eurokoers (dollar per euro, niveau)	1,24	1,24	1,26	1,30	1,30
Ruwe olieprijs (Brent, dollar per vat)	38,2	54,4	65,2	55	55

Financiële markten

De euro is in de loop van 2006 en begin 2007 geapprecieerd tot circa 1,30 dollar per euro. De euro is tevens verder geapprecieerd ten opzichte van de yen. In februari 2007 bedroeg deze appreciatie 58% sinds 2000. In de projectie wordt gerekend met een koers van 1,30 dollar per euro.

De Amerikaanse centrale bank heeft sinds juni vorig jaar haar rentetarief op 5¼% gehouden. Daarmee is het Amerikaanse monetaire beleid licht restrictief. Vermindering van de kerninflatie en de afzwakking van de economische groei zullen vermoedelijk leiden tot enige renteverlaging vanaf de tweede helft van dit jaar. Om te bewerkstelligen dat de inflatie op middellange termijn net onder de 2% uitkomt, heeft de Europese Centrale Bank haar beleidsrente verhoogd van 2% begin december 2005 tot 3,75% in maart 2007. In de projectie bereikt dit tarief 4% in de zomer en blijft vervolgens op dit niveau tot het einde van de projectieperiode.

De kapitaalmarktrentes zijn in het afgelopen jaar nominaal verder gestegen. In de loop van de projectieperiode kan in het eurogebied en Japan de lange rente enigszins verder stijgen door het voortduren van de opgaande conjunctuur. Desalniettemin blijft sprake van historisch gezien lage kapitaalmarktrentes.

Wereldhandel en grondstoffenprijzen

De wereldhandelsgroei versnelde vorig jaar dankzij de invoervraag van de Europese en Aziatische landen. Dit ging gepaard met een verdere stijging van de olieprijs en de overige grondstoffenprijzen. Ondanks de forse daling na augustus, was de olieprijs vorig jaar gemiddeld bijna 20% hoger dan een jaar eerder.

In 2007 zal de wereldhandelsgroei bij een minder uitbundige productieontwikkeling naar verwachting enigszins vertragen, om in 2008 weer licht aan te trekken (tabel 1.2). In de projectie is gerekend met een olieprijs van 55 dollar per vat, het gemiddelde prijspeil in de

eerste maanden van dit jaar. Ook de overige grondstoffenprijzen stabiliseren zich naar verwachting.

Onzekerheden

Er zijn zowel opwaartse als neerwaartse risico's bij deze projectie. Vooralsnog hebben de problemen op de Amerikaanse woningmarkt nog niet negatief doorgewerkt op de particuliere consumptie, maar dit zou in de projectieperiode alsnog kunnen gebeuren. Aan de andere kant kan de hoge winstgevendheid tot hogere investeringen in de Verenigde Staten en het eurogebied leiden dan geprojecteerd.

De Europese loonontwikkeling is door de verbetering op de arbeidsmarkt onzekerder dan in voorgaande jaren. Ondanks de scherp blijvende mondiale concurrentie zou de versnelling in de loonstijging forsere kunnen zijn dan geprojecteerd. Op korte termijn stimuleert dit de economische groei, ondanks het negatieve effect op de uitvoer en de investeringen.

Naast de gebruikelijke onzekerheden over financiële markten blijft de grote onzekerheid over de ontwikkelingen op de oliemarkt. Het oplaaieren van politieke spanningen kan de olieprijs weer snel doen stijgen. Aan de andere kant kan de huidige, nog steeds hoge olieprijs een scherper effect op vraag en aanbod hebben dan hier is aangenomen. Dit zou tot verdere neerwaartse druk op de olieprijs leiden.

Ten slotte moeten de wisselkoersen als een belangrijke risicofactor voor de ontwikkeling op korte termijn worden genoemd. In hoofdstuk 6 wordt hier dieper op ingegaan. Van een forse dollarval zou een negatief effect uitgaan op de economische groei in het eurogebied.

1.2 De Nederlandse economie

Vorig jaar verdubbelde het groeitempo van de Nederlandse economie tot 3%. Ook voor 2007 en 2008 zijn de economische vooruitzichten gunstig, al loopt het groeitempo naar verwachting iets terug, tot 2¾% in beide jaren. De spanningen in de economie lopen gestaag op, wat vooral voelbaar is op de arbeidsmarkt. De werkloosheid neemt af, tot 4% van de beroepsbevolking, en het aantal vacatures heeft een recordomvang bereikt. Als gevolg hiervan ontstaat enige opwaartse druk op de contractloonstijging. Desondanks blijft de inflatie in beide ramingsjaren beperkt tot 1¼%, doordat in tegenstelling tot vorig jaar naar verwachting geen opwaartse druk uitgaat van hogere prijzen voor energie en andere grondstoffen. De koopkrachtverbetering, die dit jaar in doorsnee 1¾% bedraagt, valt komend jaar bij beleidsarme uitgangspunten terug tot ¾%.

Vorig jaar nam de Nederlandse economie met 3% toe en was sprake van een duidelijke groeiversnelling vergeleken met het groeitempo in de twee daaraan voorafgaande jaren. Ook voor dit en komend jaar liggen gunstige groeicijfers in het vooruitzicht, zij het een fractie lager dan die van 2006. In 2007 en 2008 bedraagt de BBP-groei naar verwachting 2¾%. De bijdrage aan de BBP-groei van de binnenlandse bestedingen was vorig jaar aanmerkelijk hoger dan

gedurende de eerste fase van het conjunctuurherstel (2004 en 2005), terwijl die van de uitvoer stabiliseerde op een hoog niveau. Ook voor 2007 en 2008 is de economische groei naar verwachting breed gedragen en vertoont deze een opmerkelijk stabiel patroon.

Historisch perspectief

Het actuele conjunctuurverloop kent opvallende overeenkomsten met het verloop tien jaar eerder. Dit geldt zowel voor de groei van het BBP-volume, de werkgelegenheid en de arbeidsproductiviteit als voor het verloop van de investeringsquote, het werkloosheidspercentage en de reële contractloonontwikkeling (zie figuur 1.3). Ook de achtergronden van de conjuncturele ontwikkeling zijn vergelijkbaar. Zo begon de economische opleving in zowel 1994 als 2004 met een stevige groeiversnelling van de uitvoer onder invloed van internationaal economisch herstel. Twee jaar later, dat wil zeggen in 1996 respectievelijk 2006, valt de bijdrage van de uitvoer aan de BBP-groei iets terug, maar wordt het stokje overgenomen door de binnenlandse bestedingen. Een kader gaat hier dieper op in.

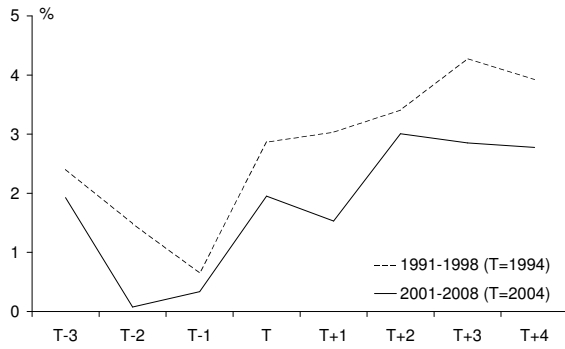
Tegelijkertijd zijn er echter ook opvallende verschillen. Zo ligt het tempo waarmee de werkgelegenheid in het huidige decennium toeneemt substantieel lager dan gedurende de jaren negentig van de vorige eeuw. Met het oog op de economische groei wordt dit gedeeltelijk gecompenseerd door het verschil in ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit. In de huidige conjunctuurcyclus ligt de productiviteitsgroei in de meeste jaren juist wat hoger dan in het vorige decennium, wat zich deels vertaalt in een hogere reële contractloonontwikkeling. Het verschil in productiviteitsgroei wordt vooral veroorzaakt door een wat hogere arbeidsbesparende technologische vooruitgang, voortvloeiende uit product- en procesinnovaties.¹ De lagere werkgelegenheidsgroei is echter dominant, zodat het tempo van economische groei gemiddeld 1%-punt per jaar achterblijft bij dat in de jaren negentig. De voornaamste reden hiervoor is gelegen in de ontwikkeling van het arbeidsaanbod, die in de periode 2001-2008 per jaar gemiddeld 0,7%-punt lager ligt dan in de periode 1991-1998. De laatstgenoemde periode had veel minder te kampen met de vergrijzing van de bevolking, terwijl tegelijkertijd de participatiegraad van vrouwen flink toenam.

De lagere productiegroei gaat gepaard met een lagere investeringsquote. Het toenemende aandeel van de relatief kapitaalintensieve dienstensector in de economie speelt hierbij een rol. Daarnaast valt op dat het werkloosheidspercentage de laatste jaren op een substantieel lager niveau ligt dan in de overeenkomstige periode tien jaar eerder. Dit geldt niet alleen voor de feitelijke werkloosheid, maar ook voor de geschatte evenwichtswerkloosheid. Voornamelijk door de daling van de relatieve kapitaalkosten en de replacement rate, oftewel de verhouding tussen netto uitkering en netto loon, ligt de evenwichtswerkloosheid in de periode 2001-2008 eveneens substantieel lager dan destijds. De mate van spanning op de arbeidsmarkt,

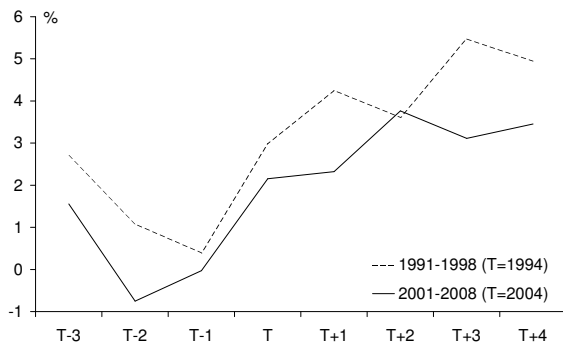
¹ In CPB (2006), Het groeipotentieel van de Nederlandse economie tot 2011, CPB Document 117, wordt uitgebreider ingegaan op de oorzaken van verschillen in productiviteitsontwikkeling tussen perioden.

Figuur 1.3 Economische kerngrootheden in vergelijkbare conjuncturele perioden, 1991-1998 en 2001-2008

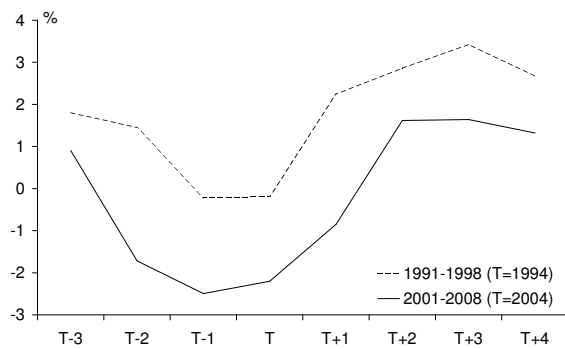
BBP

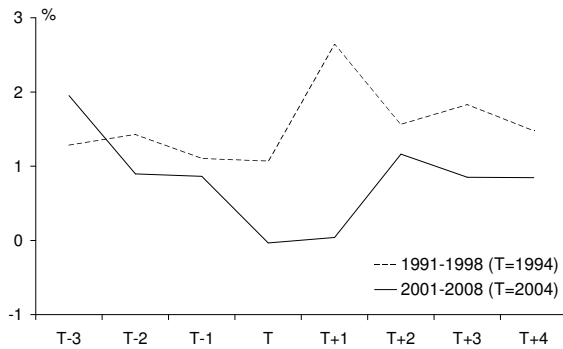
Productie marktsector

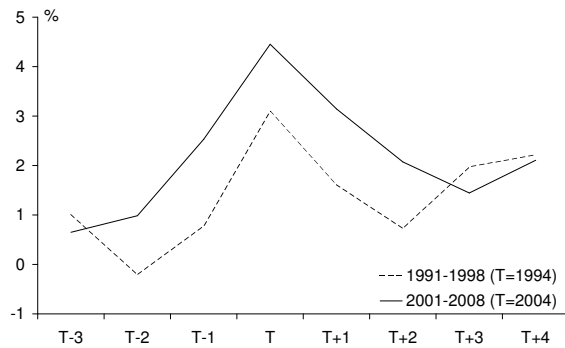
Werkgelegenheid marktsector

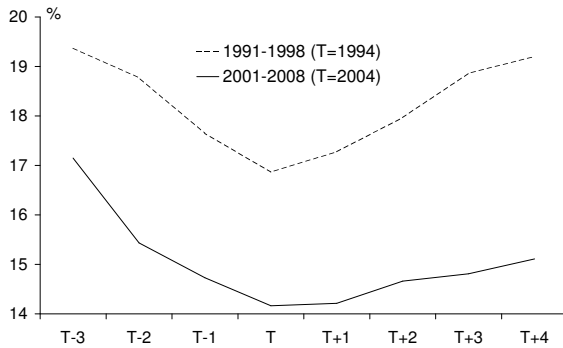
Arbeidsaanbod

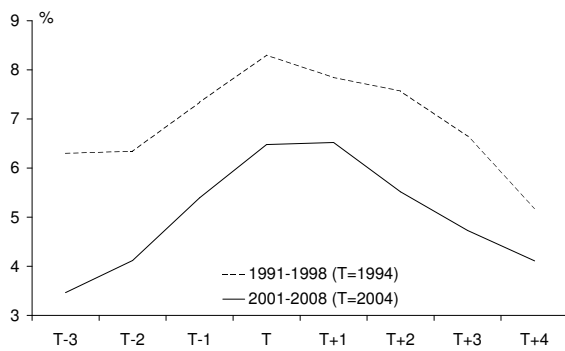
Arbeidsproductiviteit marktsector

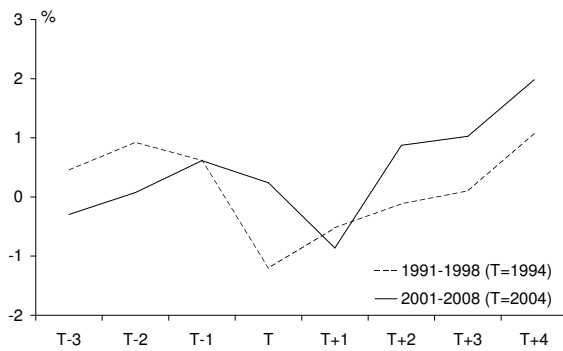
Investeringsquote bedrijven

Werkloosheidspercentage

Reële contractloonontwikkeling marktsector

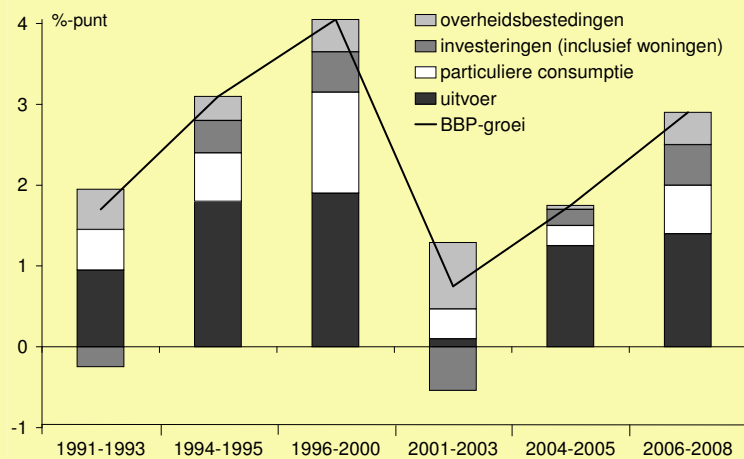
Bijdrage aan BBP-groei in historisch perspectief

Er zijn opmerkelijke overeenkomsten tussen de huidige conjunctuurcyclus en de cyclus van tien jaar geleden. Dat geldt niet alleen voor het verloop van de economische groei zelf, maar ook voor de bijdragen van de diverse bestedingscategorieën. Daarnaast zijn er ook enkele saillante verschillen tussen beide cycli.

De beide perioden van laagconjunctuur, 2001-2003 en 1991-1993, kenmerkten zich door een geringe bijdrage van de uitvoer en een negatieve bijdrage van de investeringen. In de eerste fases van herstel, 2004-2005 respectievelijk 1994-1995, zien we dat vooral de uitvoer de economische groei stimuleert, terwijl de bijdrage van de investeringen weer positief wordt. De rol van de particuliere consumptie blijft in deze periode nog gematigd. Na enkele jaren van economische opleving neemt het reëel beschikbaar gezinsinkomen toe en stuwen de particuliere bestedingen de economische groei verder op. In deze perioden van hoogconjunctuur, 2006-2008 respectievelijk 1996-2000, stimuleren ook de investeringen de groei extra. De bijdrage van de uitvoer stabiliseert zich in deze fase op een relatief hoog niveau.

Naast deze parallellen zijn er ook enkele verschillen tussen de huidige conjunctuurcyclus en de vorige. Zoals in de hoofdstuktekst is toegelicht, ligt de economische groei zowel in de jaren van laagconjunctuur als in de jaren van hoogconjunctuur in de huidige cyclus op een lager niveau. Uitgesplitst naar de diverse bestedingscategorieën doet de geringere groei zich vooral voor bij de particuliere consumptie, die met name in de tweede helft van de jaren negentig profiteerde van uitzonderlijk grote vermogenseffecten. Daarnaast ontwikkelden ook de werkgelegenheid en de koopkracht zich destijds gunstiger. De bijdragen van de overheidsbestedingen en de investeringen aan de hoogconjunctuur komen wel redelijk overeen met die gedurende de vorige hoogconjunctuur. In de laatste periode van laagconjunctuur (2001-2003) heeft de, in historisch perspectief gezien, grote bijdrage van de overheidsbestedingen een stevige bodem gelegd onder de economische groei en zodoende voorkomen dat de gemiddelde BBP-groei negatief werd.

Bijdragen van bestedingscategorieën aan de BBP-groei in zes perioden, 1991-2008

weergegeven door de verhouding tussen de feitelijke en de evenwichtswerkloosheid, is in beide perioden dan ook redelijk vergelijkbaar.

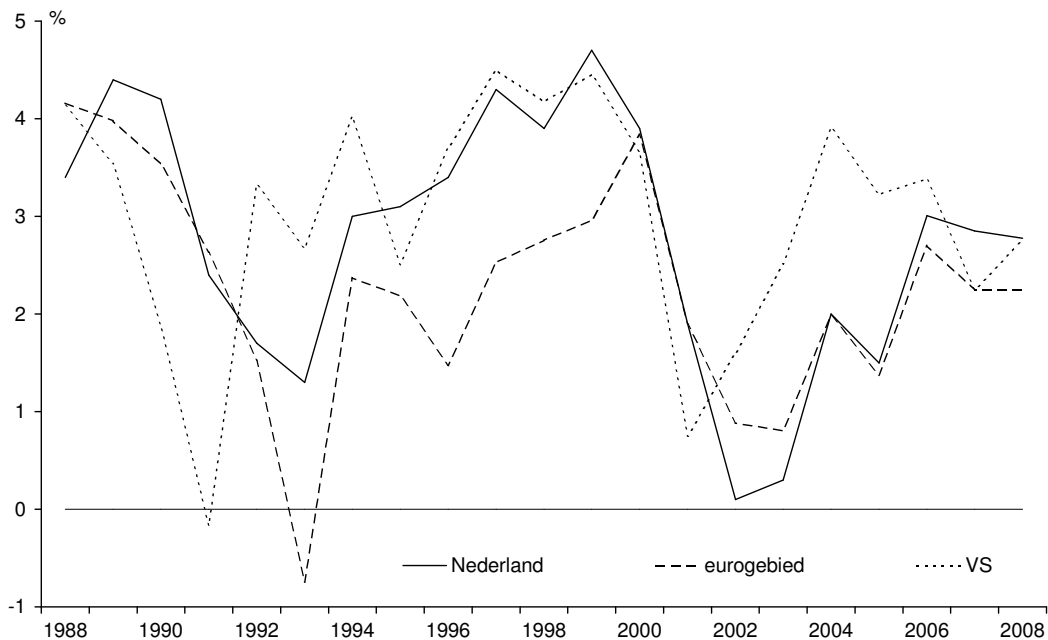
Een ander opmerkelijk verschil tussen beide conjunctuurcycli is dat de geraamde groei in 2007 in lichte mate terugvalt, terwijl in de overeenkomstige fase van de conjunctuur in het vorige decennium de economische groei juist verder opliep. Bij de productieontwikkeling in de

marktsector is deze divergentie nog wat groter dan op macroniveau. De voornaamste verklaring hiervoor is gelegen in de internationale ontwikkeling. Destijds, in 1997, vertoonde de relevante wereldhandel een aanzienlijke groeiversnelling, terwijl in 2007 de groei van de relevante wereldhandel naar verwachting juist vertraagt. De hieruit voortvloeiende vertraging van de productiegroei drukt de arbeidsproductiviteitsontwikkeling, die daardoor in 2007 en 2008 in historisch perspectief wat tegenvalt.

Internationaal perspectief

De rooskleurige vooruitzichten voor de Nederlandse economie krijgen meer reliëf wanneer deze in internationaal perspectief worden geplaatst. Voor het eerst in zes jaar komt in 2007 de BBP-groei waarschijnlijk hoger uit dan die in de Verenigde Staten, terwijl het aantal jaren met een noemenswaardig positief groeiverschil in de afgelopen twintig jaar op de vingers van één hand is te tellen. Daar komt bij dat de Amerikaanse en Nederlandse groeicijfers in 2006 en 2008 elkaar nauwelijks ontlopen. Naar verwachting groeit de Nederlandse economie in de periode 2006-2008 ook harder dan die in het eurogebied, gemiddeld met $\frac{1}{2}\%$ -punt per jaar. Dit komt echter vooral omdat de groei in de grotere eurolanden, zoals Duitsland, Frankrijk en Italië, bij die in Nederland achterblijft. De economische groei in diverse kleinere eurolanden, zoals Ierland, Finland en Slovenië, ligt in de jaren 2006 tot en met 2008 naar verwachting substantieel hoger dan in Nederland.

Figuur 1.4 BBP-groei in Nederland, eurogebied en de Verenigde Staten, 1988-2008

Tabel 1.3 Enkele kerngegevens voor Nederland, 2004-2008

	2004	2005 ^a	2006 ^a	2007	2008
Internationaal					
Relevante wereldhandel	7,7	5,4	7,6	5¾	6½
Prijspeil goederenimport	0,6	3,3	3,7	- 2¼	- 1½
Concurrentenprijs	0,3	1,6	1,9	¾	- 1
Olieprijs (Brent, niveau in dollars per vat)	38,2	54,4	65,2	55	55
Eurokoers (dollar per euro)	1,24	1,24	1,26	1,30	1,30
Arbeidskosten p.e.p. industrie concurrenten	- 4,7	- 0,4	- 1,7	- 1½	- ¼
Volume bestedingen en productie					
Bruto binnenlands product (BBP)	2,0	1,5	3,0	2¾	2¾
Particuliere consumptie	0,6	0,7	- 0,8 (2,5)	2½	2¼
Bruto investeringen bedrijven (exclusief woningen)	- 2,2	3,1	7,0	4½	6
Investeringen in woningen	6,5	5,3	5,5	5	3
Goederenexport (exclusief energie)	9,8	6,8	8,1	6¾	8
w.v. binnenslands geproduceerd	6,5	1,9	4,3	3¾	4
wederexport	13,6	12,4	12,2	10	12
Goederenimport	8,8	6,0	8,6	7	7½
Productie marktsector ^b	2,2	2,3	3,8	3	3½
Prijzen en lonen					
Consumentenprijsindex (CPI)	1,2	1,7	1,1	1¼	1¼
Prijs nationale bestedingen	1,1	1,7	1,7	1½	1¾
Prijspeil goederenexport (exclusief energie)	- 0,5	0,6	0,8	- ½	- 1½
Prijsconcurrentiepositie	- 0,2	- 1,4	0,2	1¼	¼
Contractloon marktsector	1,5	0,8	2,0	2¼	3¼
Loonsom per werknemer marktsector	3,9	1,3 (1,6)	1,3 (1,6)	2½	4¼
Arbeidskosten p.e.p. verwerkende industrie	- 1,5	- 0,8	- 2,3	- ½	- ¼
Arbeidsmarkt					
Werkloze beroepsbevolking (niveau in %)	6,5	6,5	5,5	4¾	4
Werkloze beroepsbevolking (niveau x 1000)	479	483	413	355	315
Werkgelegenheid in arbeidsjaren	- 1,4	- 0,3 (- 0,6)	1,5 (1,2)	1½	1¼
Werkzame beroepsbevolking	- 1,2	0,0 (- 0,3)	2,3 (2,0)	1¾	1½
Beroepsbevolking	0,0	0,0 (- 0,2)	1,2 (0,9)	¾	¾
Collectieve sector					
EMU-saldo collectieve sector (niveau in % BBP)	- 1,8	- 0,3	0,2	- 0,1	0,7
Bruto schuld coll. sector (niveau ultimo jaar, % BBP)	52,6	52,7	48,7	47,2	45,1
Collectieve lastendruk (niveau in % BBP)	37,7	38,2	39,9 (38,4)	39,7	40,7
Diversen					
Koopkracht, mediaan alle huishoudens	0,1	- 1,7	2,1	1¾	¾
Individuele spaarquote (niveau % besch. inkomen)	- 1,6	- 2,8	- 3,1	- 3	- 3¼
Arbeidsproductiviteit marktsector ^b	4,5	2,9 (3,1)	1,8 (2,1)	1½	2
Prijs toegevoegde waarde marktsector ^b	- 0,3	- 0,1	- 1,6	1¼	¾
Reële arbeidskosten marktsector ^b	4,2	1,4 (1,7)	2,9 (3,2)	1¼	3¼
Arbeidsinkomensquote marktsector ^b (niveau in %)	80,1	79,0	79,9	79½	80
Uitvoersaldo (niveau in % BBP)	7,2	7,7	7,8	7¼	7¼
Lange rente (niveau in %)	4,1	3,4	3,8	4	4¼

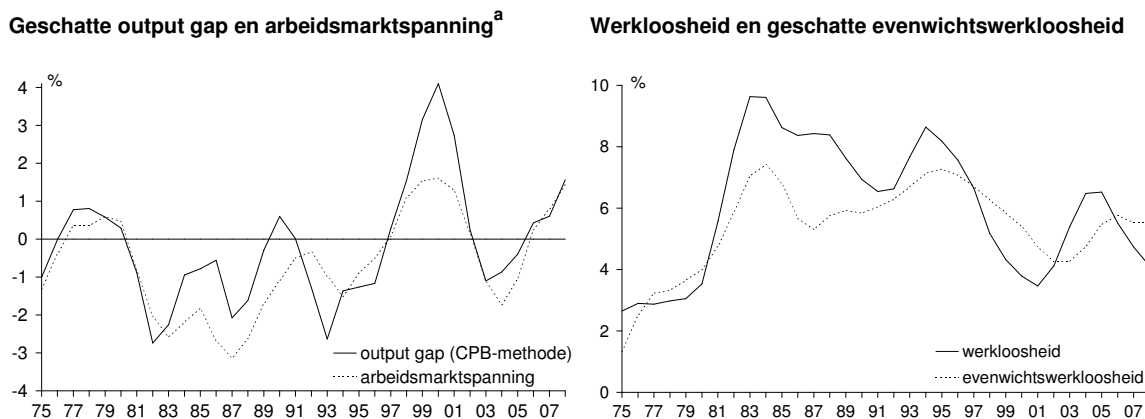
^a Cijfers tussen haakjes zijn gecorrigeerd voor de financieringsverschuivingen als gevolg van de invoering van de wet VLZ in 2005 en 2006 en de ZVW in 2006.

^b Exclusief delfstoffenwinning en verhuur van en handel in onroerend goed.

Spanning loopt op

In termen van BBP-groei ligt volgens de huidige inzichten het hoogtepunt van de conjunctuur in 2006. Een meer gebruikelijke maatstaf voor de stand van de conjunctuur is de output gap. Daarbij wordt het feitelijke productieniveau afgezet tegen het potentiële productieniveau van de Nederlandse economie op basis van de productiecapaciteit en de situatie op de arbeidsmarkt. De geschatte output gap is na het dieptepunt in 2003 gestaag opgelopen, werd vorig jaar positief en loopt vooral komend jaar verder op (zie figuur 1.5). Dit wordt veroorzaakt door oplopende spanning op zowel de arbeidsmarkt als de goederenmarkt. Omdat de werkzame beroepsbevolking in de jaren 2006 tot en met 2008 substantieel sneller stijgt dan het arbeidsaanbod, neemt de werkloosheid in rap tempo af. Gemiddeld ligt de werkloosheid volgend jaar waarschijnlijk bijna 1½%-punt onder de geschatte evenwichtswerkloosheid, terwijl het aantal vacatures inmiddels een recordomvang heeft bereikt. Maar ook de bezettingsgraad in de marktsector, de indicator voor de spanning op de goederenmarkt, loopt naar verwachting in de ramingsperiode verder op. De voorziene uitbreiding van de kapitaalgoederenvoorraad is onvoldoende om de capaciteitsontwikkeling in de pas te laten lopen met de productiegroei. Gemiddeld bedraagt de (volgens de CPB-methode) geschatte output gap volgend jaar ongeveer 1½%. Het is op dit moment nog te vroeg om te beoordelen of de huidige conjunctuurcyclus in termen van output gap in 2008 zijn hoogtepunt bereikt.

Figuur 1.5 Spanningsindicatoren, 1975-2008

^a Arbeidsmarktspanning is gedefinieerd als evenwichtswerkloosheid minus feitelijk werkloosheidspercentage.

Onzekerheden en consensus

De gunstige vooruitzichten voor de Nederlandse economie in 2007 en 2008 zijn zoals gebruikelijk met aanzienlijke onzekerheden omgeven. Zoals vaak het geval is, zijn ook nu de voornaamste risico's internationaal van aard. Het internationale risicobeeld is overigens al geruime tijd hetzelfde. Zoals in de vorige paragraaf reeds is beschreven zijn er internationaal zowel opwaartse als neerwaartse risico's. Een kader schetst de gevolgen voor de Nederlandse

Onzekerheidsvarianten: lagere dollarkoers en sterkere loonstijging

In de raming is gerekend met een stabiele eurokoers van 1,30 dollar in beide ramingsjaren. Er bestaat een risico dat, vanwege de omvangrijke tekorten op de lopende rekening van de Verenigde Staten, de dollar op enig moment deprecieert. Onderstaande tabel schetst de gevolgen voor de Nederlandse economie indien de dollar vanaf het eerste kwartaal dit jaar geleidelijk minder waard wordt, zodat voor een euro dit jaar gemiddeld 1,40 dollar en volgend jaar 1,50 dollar moet worden neergeteld. Daarbij is ervan uitgegaan dat de valuta van opkomende economieën en Canada gekoppeld blijven aan de dollar. Er is voorts rekening mee gehouden dat voor circa 40% van de werknemers de contractloonstijging in 2007 al vastligt. De duurdere euro heeft een drukkend effect op de Nederlandse uitvoergroei, doordat de prijsconcurrentiepositie verslechtert. Bovendien groeit de relevante wereldhandel iets minder snel, doordat de landen die nadeel ondervinden van een goedkopere dollar relatief zwaar wegen in het Nederlandse uitvoerpakket. Daar staat tegenover dat de goedkopere dollar tot lagere invoerprijzen en een lagere rente leidt, wat de koopkracht en winstgevendheid positief beïnvloedt. Hierdoor groeien de particuliere consumptie en de bedrijfsinvesteringen wat sneller, maar per saldo komt de BBP-groei in 2007 en 2008 0,1%-punt lager uit dan in de centrale projectie.

Een onzekerheid van binnenlandse aard is gelegen in de contractloonontwikkeling. In de projectie loopt onder invloed van de toenemende krapte op de arbeidsmarkt de contractloonontwikkeling op van 2¼% dit jaar naar 3¼% komend jaar. Na jaren van gematigde loonontwikkeling kan echter niet worden uitgesloten dat de snel oplopende krapte op de arbeidsmarkt in combinatie met de oplopende belasting- en premiedruk voor gezinnen volgend jaar tot een hogere loonstijging leidt. Onderstaande tabel schetst de gevolgen op korte en middellange termijn indien in 2008 de contractloonstijging eenmalig *ex ante* 1%-punt hoger wordt ingezet dan in de centrale projectie. Op korte termijn leidt dit tot een contractloonstijging die 1,5%-punt hoger ligt dan in de centrale projectie, onder meer vanwege de loonprijsspiraal. De hogere lonen stimuleren de particuliere consumptie, maar door de verslechterde prijsconcurrentiepositie en winstgevendheid nemen de binnenslands geproduceerde uitvoer en de bedrijfsinvesteringen minder toe. Per saldo komen het BBP-volume en de werkgelegenheid op middellange termijn lager uit. Het werkloosheidspercentage ligt in 2011 0,5%-punt hoger.

Effecten van**A: een lagere koers van de dollar in 2007 en 2008****B: een sterkere contractloonstijging in 2008**

	A		B	
	2007	2008	2008	2011
	cumulatieve afwijkingen in %			
Relevante wereldhandel	0,0	- 0,1	0,0	0,0
Invoerprijs goederen	- 1,4	- 3,0	0,0	0,0
Lange rente (niveau in %)	- 0,1	- 0,2	0,0	0,0
Contractloon marktsector	- 0,1	- 0,8	1,5	1,9
Consumentenprijsindex (CPI)	- 0,2	- 1,0	0,3	0,7
Bruto binnenlands product (BBP)	- 0,1	- 0,2	0,0	- 0,3
Particuliere consumptie	0,1	0,2	0,3	0,5
Investeringen bedrijven (exclusief woningen)	0,1	0,2	- 0,2	- 1,0
Uitvoer goederen (exclusief energie)	- 0,3	- 0,7	- 0,2	- 0,6
Werkgelegenheid (arbeidsjaren)	0,0	- 0,1	- 0,1	- 0,5
Werkloosheidspercentage (niveau)	0,0	0,1	0,1	0,5
Arbeidsinkomensquote marktsector (niveau)	- 0,2	- 0,1	0,6	0,4
EMU-saldo (niveau, % BBP)	- 0,1	- 0,2	0,1	0,0

economie van een depreciatie van de dollar.² Daarnaast bestaan er ook nationale onzekerheden. Zo is bijvoorbeeld het nieuwe Coalitieakkoord nog niet in deze raming verwerkt. Dat gebeurt pas wanneer in de Miljoenennota 2008 de plannen concreet zijn uitgewerkt. Dit versterkt de onzekerheid voor de raming van komend jaar. Volgens het tijdpad in het Coalitieakkoord stijgen de lasten in 2008 sterker en nemen de collectieve uitgaven minder sterk toe dan in dit Centraal Economisch Plan is verondersteld. Pas in latere jaren zijn lastenverlichtingen en uitgavenintensiveringen voorzien. Bij verwerking van het Coalitieakkoord zullen de economische groei en de koopkracht in 2008 minder gunstig uitkomen dan in de huidige raming. Het begrotingssaldo zal daarentegen sterker verbeteren.

Bovendien bestaat er onzekerheid over de loonontwikkeling. In de centrale projectie ligt besloten dat de contractlonen zich in de ramingsjaren, net als vorig jaar, op vrijwel identieke wijze ontwikkelen als tijdens dezelfde fase in de vorige conjunctuurcyclus tien jaar geleden. Momenteel is de spanning op de arbeidsmarkt, afgemeten aan de verhouding tussen de feitelijke en de evenwichtswerkloosheid, iets groter dan destijds en is er een recordaantal vacatures. Hier staat echter tegenover dat de inflatie nu lager is dan tien jaar geleden. De spanning op de arbeidsmarkt brengt het risico met zich mee dat de loonsafspraken in de nog af te sluiten cao's hoger uitvallen dan is geraamd. De in het kader gepresenteerde onzekerheidsvariant laat zien dat een hogere loonstijging vooral op middellange termijn schadelijk is voor de economische groei en de werkgelegenheidsontwikkeling, terwijl op korte termijn vooral effecten in de nominale sfeer te verwachten zijn.

Ondanks de onzekerheden bestaat er een tamelijk grote mate van consensus tussen de verschillende ramingsinstituten over de ontwikkeling van de Nederlandse economie op korte termijn. Tussen de hoogste en de laagste BBP-groeiramingen voor zowel dit als komend jaar zit slechts ½%-punt verschil (zie paragraaf 3.1.5). Voor 2007 zit de CPB-raming aan de onderkant van het spectrum. Dit hangt vooral samen met de wat minder rooskleurige inschatting van de ontwikkeling van de relevante wereldhandel; de ramingen van de andere instellingen dateren van eind vorig jaar, toen de vooruitzichten voor de wereldhandelsgroei nog iets positiever waren.

Particuliere consumptie en besparingen

Gecorrigeerd voor de invoering van het nieuwe zorgstelsel nam het volume van de particuliere consumptie vorig jaar met 2,5% toe. Dat is verreweg het hoogste groeicijfer tot dusverre in dit decennium en een forse groeiversnelling ten opzichte van de voorafgaande jaren. De voornaamste oorzaak hiervan is gelegen in een dubbele omslag op de arbeidsmarkt in 2006:

² In de *Macro Economische Verkenning 2007* (blz. 23) zijn de gevolgen van een lagere olieprijs geanalyseerd en in de *Macro Economische Verkenning 2003* (blz. 20) wordt ingegaan op de gevolgen van lagere aandelenkoersen. Voor diverse andere onzekerheidsvarianten wordt verwezen naar Henk Kranendonk en Johan Verbruggen, SAFFIER; Een 'multi-purpose' model van de Nederlandse economie voor analyses op korte en middellange termijn, CPB Document 123, juni 2006.

werkgelegenheidskrimp sloeg om in werkgelegenheidsgroei en reële loondaling sloeg om in reële loonstijging. Bovendien werd de lastenverzwaring voor gezinnen in 2005 gevolgd door lastenverlichting in 2006. De consumptie reageert met enige vertraging op deze gunstige ontwikkelingen, waardoor de consumptie ook in 2007 met 2½% stijgt. Komend jaar vlakkt de consumptiegroei weer enigszins af, tot 2¼%, voornamelijk door een wat gematigder ontwikkeling van het huizenvermogen en het reëel beschikbaar looninkomen. Dat laatste hangt niet zozeer samen met de ontwikkeling van het reële loon of de werkgelegenheid, maar vooral met een forse stijging van inkomensgerelateerde belastingen en premies, die de koopkracht afremt.

De individuele spaarquote, waarin tot uitdrukking komt hoeveel de gezinnen 'vrijwillig' sparen van hun beschikbaar inkomen, bereikte vorig jaar een laagterecord van -3,1%. Dit betekent dat gezinnen in 2006 ruim 3% meer aan consumptie hebben uitgegeven dan ze aan beschikbaar inkomen ontvingen. Dit is gefinancierd uit het gezinsvermogen, dat desondanks ultimo 2006 5½% hoger lag dan een jaar eerder, vooral vanwege hogere huizenprijzen en aandelenkoersen. Inmiddels is dit vermogen vijf keer zo hoog als het beschikbaar gezinsinkomen. Ook dit en komend jaar geven gezinnen naar verwachting meer uit dan ze aan inkomsten ontvangen. Doordat gezinnen de minder gunstige koopkrachtontwikkeling in 2008 niet direct vertalen in hun bestedingsgedrag, daalt komend jaar de individuele spaarquote naar verwachting nog wat verder, tot -3¼%.

Bedrijfsinvesteringen en arbeidsinkomensquote

Ondanks enig herstel van de bedrijfsinvesteringen in 2005 investeerden bedrijven in dat jaar in volumetermen nog altijd circa 12% minder dan aan het eind van de jaren negentig. Onder invloed van aantrekkende productie en gunstige winstgevendheid zette het investeringsherstel vorig jaar door en groeiden de bedrijfsinvesteringen met 7%. Naar verwachting leiden dezelfde factoren ook in de ramingsjaren tot een stijging van de investeringen, zij het in een gematigder tempo. In 2008 zijn de totale bedrijfsinvesteringen naar verwachting 6% hoger dan in 2007, wat echter voor een deel samenhangt met de geplande oplevering van veel treinstellen en vliegtuigen.

De arbeidsinkomensquote van de marktsector vertoont de afgelopen tien jaar een opvallend stabiel verloop, waarbij deze quote zich beweegt tussen 79,0 en 80,6%. Mutaties van de arbeidsinkomensquote van 1%-punt of meer, zoals in 2005 en 2006, zijn de laatste tijd uitzonderlijk. Dit in tegenstelling tot de daaraan voorafgaande decennia, toen het regelmatig voorkwam dat de arbeidsinkomensquote in één jaar met 2 tot 4%-punten toe- of afnam. Vorig jaar liep de arbeidsinkomensquote met 1%-punt op. De gematigde loonkostenontwikkeling had weliswaar een drukkend effect, maar daar stond tegenover dat de fors gestegen invoerkosten bij lange na niet in de afzetprijzen konden worden doorberekend, met een stevig ruilvoetverlies als gevolg. Dit jaar doet zich vermoedelijk een omgekeerde situatie voor en zijn ondernemers in staat hun brutomarges te verhogen, met name bij hun afzet op buitenlandse markten. Vooral

onder invloed van de stijgende loonkosten zal komend jaar de arbeidsinkomensquote naar verwachting wat oplopen, tot 80%.

Uitvoer en prijsconcurrentiepositie

Door een gunstige ontwikkeling van de arbeidskosten per eenheid product is vorig jaar voor het eerst sinds 2000 de prijsconcurrentiepositie wat verbeterd. In de vijf jaar daarvoor was deze met gemiddeld 1¾%-punt per jaar verslechterd. Dit en komend jaar verbetert de prijsconcurrentiepositie naar verwachting nog wat verder. Deze wending ten goede wordt ook zichtbaar in de exportprestatie. De binnenslands geproduceerde uitvoer van goederen, die in tegenstelling tot de wederuitvoer wel gevoelig is voor de relatieve prijsontwikkeling ten opzichte van concurrenten, nam vorig jaar met 4,3% toe. Onder invloed van de wat terugvallende groei van de relevante wereldhandel stijgt ook de 'made in Holland'-uitvoer dit en komend jaar in een iets lager tempo.

Net als in de afgelopen jaren blijft de wederuitvoer spectaculair groeien. Daardoor loopt de totale uitvoer van goederen in de ramingsjaren zelfs wat sneller op dan de relevante wereldhandel. Sinds jaar en dag kan de binnenslands geproduceerde uitvoer het tempo van de wereldhandel niet bijbenen. Dit geldt niet alleen voor Nederland, maar voor vrijwel alle Westerse landen, die alle een deel van hun aandeel van de wereldmarkt moeten prijsgeven aan snelgroeiende, opkomende economieën. Daar komt bij dat ter beoordeling van de marktpositie van Nederlandse fabrikanten de totale uitvoer wordt gecorrigeerd voor de wederuitvoer. Bij het bepalen van de relevante wereldhandel waartegen de binnenslands geproduceerde uitvoer wordt afgezet, gebeurt dat echter niet, terwijl ook in andere landen wederuitvoer steeds belangrijker wordt. Als gevolg hiervan stijgt de wereldhandel harder dan de wereldproductie van goederen. De wederuitvoer blaast de wereldhandel als het ware op. De ontwikkeling van de binnenslands geproduceerde uitvoer ten opzichte van de relevante wereldhandel geeft zodoende een te somber beeld van het verloop van het marktaandeel. Een kader in paragraaf 3.1.4 gaat hier dieper op in. Idealiter zou, om deze problematiek op te lossen, voor alle landen de uitvoer gesplitst moeten worden in een binnenslands geproduceerd gedeelte en de wederuitvoer, maar dit is voorlopig nog toekomstmuziek.

Arbeidsmarkt en lonen

Ondanks een stijging van het arbeidsaanbod met 86 000 personen (1,2%) is vorig jaar de spanning op de arbeidsmarkt flink opgelopen. Het werkloosheidspercentage daalde met een vol punt, tot 5,5%, en het aantal vacatures bereikte eind september, gecorrigeerd voor seizoeninvloeden, een recordomvang van 219 000. Na vier jaren van stilstand of achteruitgang nam de totale werkgelegenheid met 1,5% toe. Dat komt overeen met 95 000 arbeidsjaren, waarvan het leeuwendeel in de marktsector tot stand kwam. De stevige versnelling van de productiegroei en de gunstige winstgevendheid in de marktsector vormden daarvan de

voornaamste oorzaken. Ook in de zorg nam het aantal arbeidsjaren flink toe, met 18 000, maar dat werd grotendeels gecompenseerd door lagere werkgelegenheid bij de overheid.

De vorig jaar ingezette omslag op de arbeidsmarkt zet zich dit en komend jaar waarschijnlijk voort, zij het in een wat gematigder tempo. De werkgelegenheid in de marktsector stijgt naar verwachting met gemiddeld 1½% per jaar. In de raming ligt besloten dat de werkgelegenheid bij de overheid met 4 000 personen per jaar toeneemt, na een daling in de afgelopen jaren. Hierbij dient wel bedacht te worden dat de plannen van het nieuwe kabinet om het aantal ambtenaren terug te brengen hierin nog niet zijn verdisconteerd. Net als in de afgelopen jaren blijft het aantal werkzame personen in de zorg gestaag toenemen, met circa 30 000 personen per jaar. De oplopende spanning op de arbeidsmarkt stimuleert mensen om zich aan te bieden op de arbeidsmarkt. Uit hoofde van de conjuncturele situatie neemt in 2007 en 2008 het arbeidsaanbod met bijna 40 000 personen per jaar toe, dat is 60% van de totale stijging van het arbeidsaanbod in die jaren. Doordat het aantal werkzame personen ook dit en komend jaar harder stijgt dan het arbeidsaanbod, blijft de werkloosheid gestaag dalen, tot gemiddeld 4% van de beroepsbevolking in 2008.

Door de snel toenemende spanning op de arbeidsmarkt trekt de contractloonstijging naar verwachting aan van 2% vorig jaar naar 2¼% dit jaar en 3¼% volgend jaar. De invoering van de verplichte werkgeversbijdrage voor kinderopvang leidt dit jaar tot iets hogere sociale lasten voor werkgevers; door het vervallen van werkgeversbijdragen voor kinderopvang die in veel cao's waren overeengekomen is het effect op de loonsom per saldo echter beperkt. De sociale lasten voor werkgevers stijgen volgend jaar door de voorziene verhoging van de inkomensafhankelijke bijdrage ZVW van 6,5% naar 7,3%. De mutatie van de loonvoet in de marktsector versnelt van 1,3% vorig jaar naar 2½% dit jaar en 4¼% volgend jaar.

Inflatie en koopkracht

De inflatie, die vorig jaar 1,1% was, blijft in de raming voor dit en volgend jaar tamelijk laag, namelijk 1¼%. De lage inflatie is vooral te danken aan de verwachte daling van de olieprijs en de appreciatie van de euro ten opzichte van de dollar. Huishoudens ondervinden pas in de tweede helft van dit jaar de effecten van de lagere olieprijs in euro's op de energiekosten. De inflatie wordt bovendien gedrukt door de afschaffing van de heffing voor milieukwaliteit elektriciteitsproductie (MEP-heffing). De lagere invoerprijzen werken niet direct volledig door in de afzetprijzen, waardoor de brutomarge dit jaar toeneemt. De sterkere stijging van de arbeidskosten per eenheid product maakt volgend jaar naar verwachting een einde aan de verbetering van de brutomarge. De onderliggende inflatie, die onder meer is geschoond voor veranderingen in energieprijzen, trekt aan van 0,8% vorig jaar naar 1¼% dit jaar en 1¾% volgend jaar. De hogere onderliggende inflatie weerspiegelt de toenemende conjuncturele spanning.

De koopkracht van huishoudens verbetert dit jaar in doorsnee met 1¾% en volgend jaar met ¾%. De verbetering van de koopkracht is vooral te danken aan de reële inkomensstijging. Dit jaar profiteren huishoudens bovendien van een verhoging van de kinderbijslag, de kinderopvangtoeslag en de AOW-tegemoetkoming. Volgend jaar wordt de verbetering van de koopkracht gedrukt door hogere premies voor ziektekosten en pensioen en door progressie-effecten. Huishoudens met lage inkomens ontvangen via de zorgtoeslag en de aftrek voor buitengewone uitgaven compensatie voor de hogere ziektekosten.

1.3 Collectieve sector

Naar verwachting is dit jaar sprake van begrotingsevenwicht. Bij een gunstige conjuncturele ontwikkeling en beleidsarme uitgangspunten verbetert het EMU-saldo tot 0,7% BBP in 2008. Ruim de helft van dit overschot hangt samen met de conjuncturele situatie. Onder meer als gevolg van, deels tijdelijke, hogere ziektekostenpremie's en progressie in de loon- en inkomstenheffing loopt de collectieve lastendruk aanzienlijk op. Volgend jaar nemen de sterk loon gevoelige collectieve uitgaven toe door de stijging van de reële lonen. Tegenover deze uitgavenstijging staat een verdere afname van de verhouding tussen het aantal inactieven en actieven als gevolg van de hoogconjunctuur.

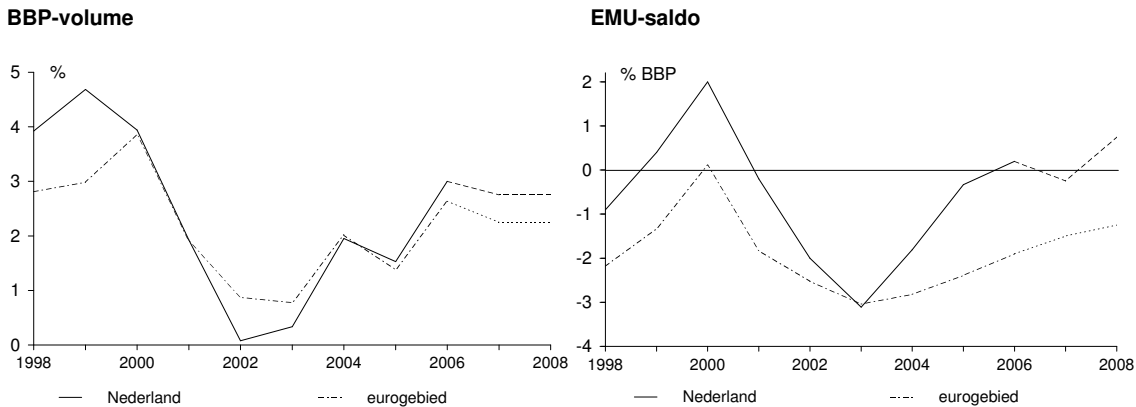
EMU-saldo

Het EMU-saldo is na een dieptepunt van -3,1% BBP in 2003 sterk verbeterd, zodat in 2006 en 2007 vrijwel sprake is van begrotingsevenwicht. Bij beleidsarme uitgangspunten verbetert het EMU-saldo van -0,1% BBP in 2007 tot 0,7% BBP in 2008. Beleidsarm betekent dat het recent afgesloten Coalitieakkoord niet in de cijfers is verwerkt. De maatregelen in het Financieel kader worden in de komende maanden door het nieuwe kabinet nader uitgewerkt. Zo moet nog worden besloten over de exacte invulling van diverse enveloppen voor uitgavenverhoging en lastenverlichting.

De ontwikkeling van het EMU-saldo is opmerkelijk in Europees perspectief. In 2003 lag het Nederlandse EMU-saldo, na een sterke verslechtering in de daaraan voorafgaande jaren, op het gemiddelde in het eurogebied (figuur 1.6). Ondanks een nagenoeg gelijke BBP-groei verbeterde het begrotingssaldo in 2004-2005 veel sterker dan in de meeste andere Europese landen, vooral door de relatief grote ombuigingen en lastenverzwaringen. In 2006-2007 staat tegenover de relatief gunstige Nederlandse conjuncturele ontwikkeling en de hoge aardgasbaten een verruiming van het begrotingsbeleid. Opvallend is de sterke verbetering van het Nederlandse EMU-saldo in de raming voor 2008. Naast de aanhoudend gunstige conjunctuur is dit vooral het gevolg van de aanzienlijk oplopende collectieve lastendruk. Ondanks de beleidsarme uitgangspunten wordt voor 2008 gerekend met een lastenverzwaring van 3½ mld euro (0,6% BBP), vooral als gevolg van hogere ziektekostenpremie's. Dit hangt samen met het lastendeckende karakter van de ZVW, in combinatie met stijgende zorguitgaven en het inlopen

van het exploitatietekort van bijna 1½ mld euro (¼% BBP) uit 2006.³ Voorts neemt de lastendruk ook endogeen toe door progressie-effecten bij de loon- en inkomstenheffing en doordat de VpB-inkomsten vertraagd reageren op de verslechtering van de winstgevendheid van bedrijven in 2008.

Figuur 1.6 BBP-groei en EMU-saldo Nederland en het eurogebied, 1998-2008

De onderliggende ontwikkeling wordt weerspiegeld in het structurele EMU-saldo en het robuuste saldo.⁴ Deze verbeteren in 2004 en 2005 sterk, om daarna in 2006-2007 te verslechteren en in 2008 weer te verbeteren.

Uitgaven

Bij beleidsarme uitgangspunten is volgend jaar voor het eerst sinds 2003 sprake van een (kleine) toename van de bruto collectieve uitgavenquote. Dit is vooral een gevolg van de prijsstijging van de collectieve uitgaven, die naar verwachting in 2008 aanzienlijk uitgaat boven de prijsstijging van het BBP. Deze ruilvoetverslechtering is het gevolg van de reële loonstijging in de marktsector, die doorwerkt naar het loongevoelige deel van de collectieve uitgaven. Dit wordt versterkt door een aanzienlijke prijsstijging bij de zorgtoeslag, als gevolg van de sterk stijgende nominale ZVW-premie.

Het aantal inactieven ten opzichte van het aantal actieven (de *i/a*-ratio) neemt in 2007 en 2008 verder af. Door de gunstige conjunctuur trekt de werkgelegenheid aan en neemt het aantal personen dat een werkloosheidsuitkering (WW en bijstand) ontvangt af. Bij de daling van de werkloosheidsuitkeringen spelen naast de conjunctuur diverse beleidsmaatregelen een rol, zoals het vertraagde effect van het afschaffen in 2003 van de vervolguikering in de WW, het aanscherpen van de referentie-eisen en de verkorting van de duur van de loongerelateerde

³ De verhoging van de ziektekostenpremies uit hoofde van het inlopen van exploitatietekorten is in principe tijdelijk.

⁴ Het robuuste saldo is gelijk aan het structurele saldo exclusief de rentelasten, de rente- en dividendontvangsten en de gasbaten. Dit saldobegrip is relevant voor de beoordeling van de houdbaarheid van de overheidsfinanciën.

uitkering. Het aantal arbeidsongeschiktheidsuitkeringen daalt eveneens door een aantal institutionele veranderingen. Per 1 januari 2006 is de WAO vervangen door de WIA. Eén jaar WIA levert een gemengd beeld op: de instroom in de WIA is laag, maar de re-integratie van werknemers die minder dan 35% arbeidsongeschikt zijn lukt nog maar in de helft van de gevallen (zie kader in paragraaf 5.1.3). Bij de lage instroom past wel de kanttekening dat deze deels tijdelijk en het gevolg van flankerende maatregelen is; hierdoor zal de WIA-instroom in 2007 en 2008 weer wat oplopen. Daarnaast vergroot de herkeuringsoperatie van WAO'ers jonger dan 50 jaar de uitstroom van het WAO-bestand. Het aantal AOW-uitkeringen neemt door de vergrijzing in 2007 en 2008 met bijna 2% per jaar toe. Hierbij is rekening gehouden met de onlangs gepubliceerde nieuwe bevolkingsprognose van het CBS, waarin de gemiddelde levensverwachting harder groeit dan eerder voorzien.⁵

Tabel 1.4 Collectieve financiën, 2004-2008		2004	2005	2006 ^a		2007	2008
		% BBP					
Bruto collectieve uitgaven		46,2	45,4	46,4	(44,9)	45,9	46,0
Collectieve lasten		37,7	38,2	39,9	(38,4)	39,7	40,7
EMU-saldo collectieve sector		- 1,8	- 0,3	0,2		- 0,1	0,7
Idem, structureel (CPB-methode)		- 1,3	0,1	0,3		- 0,4	0,2
Idem, robuust		- 1,1	- 0,1	- 0,6		- 1,1	- 0,4
EMU-schuld		52,6	52,7	48,7		47,2	45,1
	mld						
Mutatie microlastendruk		3¼	2¾	- 1		- ¾	3½
Reële bruto collectieve uitgaven (% mutatie)		0,5	- 0,4	5,3	(1,8)	1¾	3
Verhouding niet-actieven versus actieven (in %)		67,3	68,1	66,9		65½	64¼

^a Cijfers tussen haakjes zijn in 2006 gecorrigeerd voor de statistische vertekening als gevolg van de invoering van de Zorgverzekeringswet (ZVW).

Per 1 januari 2006 is de nieuwe Zorgverzekeringswet ingevoerd. De ziekenfondsverzekering en de particuliere ziektekostenverzekeringen zijn opgegaan in de nieuwe, privaat uitgevoerde, basisverzekering curatieve zorg. De stelselherziening heeft tot veel dynamiek op de zorgverzekeringsmarkt geleid. Met 18% overstappers zijn vorig jaar veel meer verzekerden dan in het verleden van verzekeraar veranderd. Onder druk van deze mobiliteit hebben verzekeraars sterk op de premie geconcurrereerd en hebben zij in 2006 verliezen geleden op de basisverzekering. Op de zorginkoopmarkt, waar verzekeraars zorg inkopen voor hun verzekerden, is de dynamiek tot nu toe veel geringer. Verzekeraars hebben weinig financiële prikkels om de omvangrijke uitgaven aan ziekenhuiszorg doelmatig te besteden. Bovendien

⁵ In de nieuwe bevolkingsprognose is de levensverwachting in 2050 bijgesteld van 79,6 tot 81,5 jaar voor mannen en van 82,6 tot 84,2 jaar voor vrouwen. Een hogere levensverwachting betekent dat de kosten van vergrijzing sterker toenemen dan eerder verwacht. Zie voor een inschatting van het effect hiervan: Actuele beeld houdbaarheid overheidsfinanciën, CPB Notitie, 9 januari 2007, www.cpb.nl.

kunnen ze ook slechts over de prijs van 10% van de ziekenhuisproductie onderhandelen. Verder zijn verzekeraars druk bezig om informatie over de kwaliteit van zorg te verzamelen, zodat ze ook weten hoe goed de zorg is die ze inkopen. Het nieuwe kabinet wil het financiële risico voor de verzekeraars vergroten en de prijzen van ziekenhuiszorg verder liberaliseren, waardoor naar verwachting ook de dynamiek op de ziekenhuismarkt zal toenemen. In hoofdstuk 6 wordt uitgebreid ingegaan op de ervaringen met het eerste jaar stelselherziening.

Inkomsten

De belasting- en premieontvangsten zijn in 2006 1¼ mld euro hoger uitgekomen dan ten tijde van de Macro Economische Verkenning werd voorzien. Met name de meevaller bij de vennootschapsbelasting van 2¾ mld euro is opvallend. Hiervan heeft naar schatting 1 mld euro een incidenteel karakter.

De lasten worden dit jaar met ¾ mld euro verlicht en volgend jaar, bij beleidsarme uitgangspunten, met 3½ mld euro verzwaaard. Dit laatste is hoofdzakelijk het saldo van een lastenverlichting van ¾ mld euro bij de vennootschapsbelasting ('Werken aan Winst') en een lastenverzwaring van 4¼ mld euro als gevolg van hogere ZVW-premies. Deze premies worden in het privaat uitgevoerde zorgstelsel op kostendekkend niveau vastgesteld. Daarbij moet de helft worden opgebracht door de inkomensafhankelijke bijdrage en de andere helft door de nominale premie. De nominale premie stijgt in de raming met 152 euro en de inkomensafhankelijke bijdrage met 0,8%-punt. Omdat de inkomensafhankelijke bijdrage belast is, is daarnaast sprake van een lastenverzwarend grondslageffect bij de loon- en inkomstenheffing. De premieverhogingen hangen in de eerste plaats samen met de ontwikkeling van de uitgaven, die met ruim 2 mld euro stijgen. Verder is aangenomen dat verzekeraars in 2008 quitte zullen spelen, waar zij in 2007 naar verwachting nog een verlies van ¼ mld euro zullen maken. Ten slotte is aangenomen dat het exploitatietekort van de ZVW van bijna 1½ mld euro in 2006, volgend jaar wordt ingelopen.

Endoogeen blijft de groei van de collectieve lasten dit jaar naar verwachting achter bij de ontwikkeling van het BBP, terwijl volgend jaar de collectieve lastendruk met 1% BBP toeneemt. Onder invloed van een acceleratie van de contractloonstijgingen neemt de arbeidsinkomensquote toe en daarmee de belastingen en premies over het arbeidsinkomen. Het lagere winstinkomen leidt pas vertraagd tot derving van VpB. Bovendien komt de loonstijging substantieel hoger uit dan de inflatie, waardoor het aantal personen in hogere belastingschijven toeneemt en de heffingskortingen relatief achterblijven bij de stijgende inkomens.

1.4 Slot

De vooruitzichten op korte termijn voor de Nederlandse economie zijn gunstig. Na het voorzichtig en aanvankelijk haperende herstel van de conjunctuur in 2004-2005 is de economische groei vorig jaar op 3% uitgekomen, ruim boven de geschatte potentiële groei.

Ondersteund door een krachtige economische groei elders in de wereld en de sinds 2006 weer toenemende koopkracht worden ook voor dit en volgend jaar mooie groeicijfers verwacht, te weten van 2¾% in beide jaren. In het verlengde van het herstel van de productiegroei steeg de werkgelegenheid vorig jaar flink, na een aantal jaren waarin het bedrijfsleven juist arbeidsplaatsen afstootte. De werkloosheid daalde vorig jaar met 70 000 personen tot 5,5% van de beroepsbevolking. In de projectie voor dit en volgend jaar zet deze gunstige ontwikkeling door en daalt de werkloosheid verder tot gemiddeld 4% van de beroepsbevolking in 2008, nog maar een ½%-punt boven het niveau van 3,5% in 2001, het laagterecord in de afgelopen kwart eeuw. Ook het begrotingsaldo is sterk verbeterd, van -3,1% BBP in 2003 naar een verwacht overschot van 0,7% BBP volgend jaar.

Deze gunstige economische vooruitzichten betekenen niet dat er geen risico's aan de raming verbonden zijn en evenmin dat vele jaren van voorspoed automatisch binnen bereik liggen. De vergelijking met de economische ontwikkeling rond de eeuwwisseling dringt zich op. De wereldwijd wegzakkende aandelenkoersen leidden in ons land tot oplopende loonkosten als gevolg van sterk stijgende pensioenpremies. De toename van de loonstijgingen werd versterkt door de krapte op de arbeidsmarkt. De werkloosheid lag rond de eeuwwisseling, evenals nu, onder het geschatte evenwichtsniveau. Het verlies aan concurrentiepositie dat het gevolg was van de hoge loonstijgingen, zette Nederland een aantal jaren op achterstand ten opzichte van de concurrenten, waardoor de werkloosheid binnen een paar jaar verdubbelde. De periode met hoge BBP-groei in de tweede helft van de jaren negentig werd gevolgd door een scherpe terugval van de groei, die in 2002 en 2003 nauwelijks boven de 0% uitkwam.

Er zijn op dit moment geen tekenen dat de mondiale economie dezelfde, neerwaartse, kant op gaat als in begin deze eeuw. Maar geopolitieke spanningen en flinke beurscorrecties zijn van alle tijden. Ook nu zal de periode met hogere economische groei worden afgewisseld door jaren met lagere groeicijfers. Het moment van de omslag valt echter niet nauwkeurig te bepalen, omdat onvoorziene internationale ontwikkelingen en incidenten daarbij vaak een belangrijke rol spelen.

De oploep van de reële loonkosten in de raming voor dit en volgend jaar, mede door de lastenstijging die zonder nader beleid optreedt, past bij de stand van de conjunctuur. De krapte op de arbeidsmarkt, die al zichtbaar wordt in het oplopende aantal vacatures, zal door de stijging van de loonkosten uiteindelijk weer verdwijnen. Maar het aanpassingsproces kan aanmerkelijk soepeler verlopen als tegelijk het arbeidsaanbod, in personen maar ook in uren, kan worden uitgebreid. Zo biedt de krapte op de arbeidsmarkt kansen om potentieel arbeidsaanbod, zoals werkloze jongeren en gedeeltelijk arbeidsongeschikten, te activeren en om ouderen te stimuleren langer aan het werk te blijven.

Voor de overheidsfinanciën zijn de vooruitzichten gunstig, maar ook hier is geen reden voor overdreven optimisme. In lijn met de gunstige conjuncturele vooruitzichten wordt volgend jaar een overschot verwacht op de begroting van de collectieve sector van 0,7% BBP, een aanzienlijke verbetering ten opzichte van het kleine tekort in 2007. Deze verbetering gaat evenwel bij de gehanteerde beleidsarme uitgangspunten gepaard met een flink stijgende collectieve lastendruk, met name door oplopende ziektekostenpremies. Het nieuwe kabinet mikt op een begrotingsoverschot van 1% BBP in 2011. Gelet op de beleidsambities van het nieuwe kabinet en mogelijke conjuncturele tegenwind in de loop van de kabinetsperiode zal het realiseren van deze budgettaire doelstelling nog de nodige inspanningen vergen.